

تصورات تربیتی آیزنر

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۱/۷

تاریخ پذیرش و انتشار: ۱۳۹۹/۲/۳۱

محمود مهر محمدی^۱

سرآغاز

این کتاب اثری است از لیوت آیزنر که باید گفت کتاب جامع وی در حوزه برنامه درسی^۲ او همین کتاب است. گرچه در عنوان کتاب از واژه برنامه درسی یا curriculum استفاده نشده اما در عنوان فرعی آن "درباره طراحی و ارزشیابی برنامه‌های مدرسه ای"^۳ است. برنامه های مدرسه ای^۴ می تواند معادل برنامه درسی تلقی شود.

ویراست های مختلف کتاب

ویراست نخست کتاب تصورات تربیتی در سال ۱۹۷۹ انتشار یافته و ویراست دوم آن در سال ۱۹۸۵ منتشر شده است. لیوت آیزنر خوشبختانه ویراست جدیدی که هم اکنون به عنوان آخرین ویراست سوم و نهایی اثر در اختیار ما قرار دارد را در سال ۱۹۹۴ منتشر کرد. آخرین ویراست یا ویراست سوم تفاوت های کم و بیش حائز توجه و مهم نسبت به ویراست قبلی این کتاب دارد که برآورد می شود حدود سی درصد مباحث کتاب را در بر گیرد.

جایگاه اثر در میان سایر آثار لیوت آیزنر

از آیزنر کتاب های متعددی منتشر شده است که هرکدام زمینه یا بحث خاصی در قلمرو مطالعات برنامه درسی را در بر می گیرد. ولی بعضا مجموعه ای از مقالات خود را نیز که دارای قرابت موضوعی بوده اند در قالب یک اثر منتشر ساخته است که بدین ترتیب نیز عناوین جالب و سودمندی در حوزه مطالعات برنامه درسی پا به عرصه وجود گذاشته است (فهرست مهم ترین آثار منتشر شده توسط نویسنده را در بخشی با همین عنوان می توان یافت). اما همچنانکه در مقدمه اشاره شد کتاب تصورات تربیتی تنها اثری است که تلاش داشته است تمام موضوعات مرتبط با حوزه برنامه ریزی درسی را در بر گرفته و شرط لازم برای اطلاق کتاب جامع یا کتاب درسی و آموزشی را احراز نماید. گرچه در شمولیت و جامعیت اثر ممکن است بتوان تردید روا داشت و بر جای بیش و کم خالی یا جایگاه بشدت حاشیه ای پاره‌ای مقولات مهم مانند تاریخ تحول اندیشه و عمل در حوزه برنامه درسی یا مبحث تغییر و نوآوری انگشت گذاشت. قابل ذکر این که آیزنر تصمیم گرفته بود ویراست جدیدی از این کتاب به بازار دانشوری و دانشجویی برنامه درسی ارایه ننماید و دلیل آن را نیز در مکاتبه شخصی با نگارنده اینگونه عنوان کرد که معتقدم این کتاب را باید به منزله یک اثر کلاسیک در رشته نگریست.

^۱. استاد مطالعات برنامه درسی دانشگاه تربیت مدرس

^۲ Synoptic text

^۳ On the Design and evaluation of school programs

^۴ School programs

آیزنر به بعضی از مباحث این کتاب در آثار دیگرش به شکل ویژه و مستقل نیز پرداخته است. برای مثال موضوع روش شناسی پژوهش یا که در این کتاب در فصول دهم تا دوازدهم مورد بحث قرار گرفته، در اثر دیگری به شکل مستقل و البته مبسوط و مشروح مورد توجه نویسنده بوده است که چشم بصیر⁵ نام دارد. نمونه دیگر به مبحث نظریه های هنجاری در برنامه درسی مربوط می شود که بطور خاص در کانون توجه آیزنر قرار داشته است. نشانه صریح این توجه خاص آن است که آیزنر دو نوبت موضوع طبقه بندی نظریه های هنجاری برنامه درسی را مورد واکاوی و تبیین قرار داده است. در اینجا لازم است اشاره شود که پردازش نخست او از نظریه ها که در ویراست دوم کتاب تصورات تربیتی آمده، در کتاب مستقلی با عنوان دیدگاه های معارض برنامه درسی شرح و تفصیل داده شده است. در ویراست سوم کتاب، طبقه بندی جدید آیزنر از نظریه ها با عنوان ایدئولوژی های برنامه درسی مشاهده می شود که البته اثر مستقلی برای شرح و بسط آن ارائه نشده است.

چرا یک اثر ماندگار؟

اما این اثر از چه جهت می تواند اثری کلاسیک و ماندگار محسوب شود؟ کدام منظر یا انگاره را در قلمرو تعلیم و تربیت و بویژه مطالعات برنامه درسی نمایندگی می کند؟ در پاسخ باید گفت نگاه زیباشناسی یا نگاه هنرمندانه به این قلمرو که نماینده نوعی دگراندیشی و مقابله با جریان فکری قالب در قرن بیستم نسبت به تعلیم و تربیت و برنامه درسی است. اندیشه غالب آنچنان که در کتاب تصورات تربیتی هم مورد بحث قرار می گیرد متأثر از نگاه صنعتی و تکنولوژیک است. نگاهی که جریان تعلیم و تربیت و برنامه ریزی درسی را برخوردار از پشتوانه دانش علمی و قطعی دانسته و به مدد آن باور به کنش تکنولوژیک یا همان کنش استاندارد و بهینه در این فرآیند دارد. همچنان که فرایندهای صنعتی با رفتار کنش‌ورانه یا اجتهادی عاملان تولید نسبی نداشتند و همه را دعوت به تبعیت از قواعد استاندارد و فرموده شده می کند. بنابراین کسانی که با این کتاب سروکار پیدا می کنند در واقع با یک پارادایم با انگاره جدید از برنامه درسی آشنا می شوند که عالم مثالی یا الهام بخش آن عالم هنر است. هنر در واقع به جهان منتخب و بدیل آیزنر مبدل شده که جایگزین عالم صنعت و تکنولوژی در راهبری یا الهام بخشی جهان تعلیم و تربیت و برنامه ریزی درسی است. اراده آیزنر معطوف به این مهم شده که با جابجایی عالم مرجع سیاستگذاران و اندیشه وران حوزه تعلیم و تربیت، عالمی نو از نظر و عمل برای بسازد و آنان به سکنی گزیده در این عالم جدید دعوت کند. برای آگاهی از آثار و تبعات این جابجایی یا چرخش در عالم مثالی یا جهان مرجع از صنعت و تکنولوژی به هنر و زیباشناسی قهرا باید فصول مختلف کتاب متاملانه مورد مطالعه و واریسی قرار گیرد.

گذری و نظری به فصول و اهم مباحثی که در فصول کتاب

این کتاب شامل سیزده فصل است که در ادامه مروری اجمالی بر هر یک آنها خواهیم داشت.

فصل اول: با عنوان "نظام آموزش مدرسه ای (رسمی) در آمریکا؛ به کجا می رویم؟" حاوی شرح اندیشه های حاکم بر تعلیم و تربیت آمریکا با استناد به اسناد بالادستی در سطح دولت فدرال است. همان اندیشه ای که ردپای آن در سند بالادستی "ملتی در خطر" و "امریکای ۲۰۰۰" دیده می شود. سند اخیر که تلاشی در جهت تمهید برنامه درسی ملی و تشدید تمرکز گرایی برای پاسخگو کردن مدارس در قبال جامعه و ذینفعان است بر انگاره نابسند صنعتی یا استاندارد سازی استوار است. آیزنر در ادامه این فصل نشانه های این طرز تلقی ساده اندیشانه را در بستر تاریخ تعلیم و تربیت امریکا جستجو می کند و در واقع از تله تاریخی که تعلیم و تربیت

⁵ The Enlightened Eye

آمریکا در آن گرفتار آمده است پرده بر می دارد. در این فصل نشانه های برجسته و شاخصی از اندیشه بدیل یا پارادایم زیباشناسی دیده نمی شود. در واقع با نقدهای خود خواننده را آماده ورود به مباحث بعدی می کند.

فصل دوم: با عنوان "برخی مفاهیم، تمایزات و تعاریف"، ابتدا دو فهم اساسی از پدیده برنامه درسی را که یکی منطبق بر انگاره سنتی و صنعتی است و دیگری فهم برآمده از نظریه تربیتی دیویی است را توضیح می دهد. تعریف شخصی خودش را از پدیده برنامه درسی مورد بحث قرار می دهد و همچنین سطح بندی جالبی از تصمیم گیری هایی که به قلمرو برنامه درسی تعلق دارد ارائه می کند. در ادامه دیدگاه خودش درباره نظریه در برنامه ریزی درسی را به بحث می گذارد و ماهیت و همچنین جایگاه نظریه های توصیفی و هنجاری در تعلیم و تربیت را بررسی می کند. در پایان فصل مفاهیم کلیدی مربوط به حوزه تغییر و نوآوری برای فهم تفاوت میان نگاه سنتی و نگاه ارگانیک به بحث گذاشته می شود.

فصل سوم: با عنوان "ایدئولوژی های برنامه درسی" به معرفی طبقه بندی جدید از نظریه های هنجاری برنامه درسی اختصاص دارد. البته در این فصل بحث های مقدماتی بسیار مهمی مانند ایدئولوژی های ضمنی، ایدئولوژی عملیاتی شده و کاربردهای نظریه های هنجاری نیز بحث شده است.

فصل چهارم: با عنوان "سه برنامه درسی که همه مدارس آموزش می دهند"، سه گانه برنامه درسی صریح، برنامه درسی ضمنی و برنامه درسی پوچ (مغفول) را طرح می کند و از این منظر پاره ای پیچیدگی های جریان تعلیم و تربیت که نابسندگی نگاه های سنتی را بر ملا می سازد نشان می دهد.

فصل پنجم: با عنوان "آرمانها تربیتی، اهداف و سایر تمنیات" با قالب بندی خاصی که معطوف به بحث درباره اشکال سه گانه هدفگذاری برای برنامه های درسی است، در واقع الگوهای طراحی برنامه درسی را تبیین می کند. در واقع هر یک از اشکال سه گانه تدوین هدف ها یک طرح خاص از برنامه درسی را در بطن خود می پروراند. مدخل مباحث این فصل نقد اساسی نسبت به طرح برنامه درسی متکی بر شکل هدفگذاری رفتارگرایانه است که از نظر ایزنر گرچه می تواند با مهارت آموزی تناسب داشته باشد، اما برای تعقیب اهداف پیچیده تربیتی و کاشتن بذر دستیابی به کیفیت های والای انسانی در نظام های آموزش مدرسه ای راه گشا و مفید نیست. شکل های دوم و سوم هدفگذاری به ترتیب عبارتند از اهداف حل مساله و اهداف (یا پیامدهای) آشکار شده در سایه فعالیت های بالبداهه.

فصل ششم: با عنوان "ابعاد برنامه ریزی درسی"، ابتدا به معرفی نهادهای متعدد اجتماعی که در شکل گیری برنامه های درسی در آمریکا سهیم هستند می پردازد. سپس با تاکید بر این که برنامه ریزی درسی فرایندی خطی و الگوریتمی نیست و نمی توان آن را فرموله کرد، به ارائه توصیه های خود برای تصمیم گیری در خصوص هر یک از ابعاد هفتگانه برنامه درسی می پردازد. در این فصل ایزنر بر این گزاره اساسی تاکید می کند که برنامه درسی با هر کیفیتی که تولید شود نمی تواند معلم را از مداخله های موقعیتی بی نیاز سازد.

فصل هفتم: با عنوان "درباره هنر تدریس"، ابتدا ابعاد چهارگانه تدریس هنرمندانه که تدریس آرمانی و مطلوب از نظر اوست شرح داده می شود. سپس برای جلوگیری از هرنوع کژتابی، به موضوع تاثیر پذیری تدریس هنرمندانه از نظریه ها و یافته های علمی می پردازد که نگاهی هماهنگ با ایده های پرکتیکال شواب را عرضه می کند. مباحث مفید دیگری در این فصل مانند نسبت تدریس با یادگیری نیز پی گرفته شده است.

فصل هشتم: با عنوان "کارکردها و اشکال ارزشیابی"، ابتدا پنج کارکرد ارزشیابی را مورد بحث قرار می دهد. سپس موضوعات سه گانه ای که ارزشیابی به آن تعلق می گیرد (متعلق های ارزشیابی) را شرح می دهد که عبارتند از کیفیت برنامه درسی، فرایند تدریس و آموخته های دانش آموزان. در بخش پایانی فصل موضوع بازنمایی یا گزارش آنچه در فرآیند ارزشیابی بدست آمده است را در کانون توجه قرار می دهد و تاکید می کند که کمیت گرایی یا بسنده کردن به مشتی اعداد بغایت نابسنده است و باید به بازنمایی های کیفی یا گزارش های هنرمندانه را در دستور کار قرار داد.

فصل نهم: با عنوان "باز آفرینی سنجش در تعلیم و تربیت" که فصلی تازه و افزوده شده به ویراست سوم (نهایی) کتاب است موضوع سنجش آموخته های دانش آموزان را از منظر جالب و آموزنده ای به بحث می گذارد. ایده اساسی ایزنر در این زمینه که از آن تایید نظریه سنجش اصیل⁶ نتیجه می شود، که سنجش باید آینه تمام نمای ارزش های تربیتی و اهداف یادگیری باشد که مدرسه در پی تحقق آن است. عبارت دیگر عدم تناظر یک به یک میان سازوکار سنجش و آنچه بعنوان ارزش تربیت مورد نظر است، سبب تعطیل یا عدم تحقق همان یادگیری هایی می شود که بازتابی در سازوکار سنجش نداشته است. این فصل با شرح هشت ویژگی سنجش (یا تکالیف سنجشی) پایان می پذیرد که از نظر نویسنده معرف فصل تازه ای در فهم پیچیدگی های سنجش است.

فصول دهم، یازدهم و دوازدهم: به ترتیب با عناوین "اشکال و کارکردهای خبرگی و نقد تربیتی"، "نمونه هایی از نقد تربیتی" و "نقد یک نقد تربیتی" از تمرکز ایزنر بر موضوع تحقیقات برنامه درسی با رویکرد زیباشناسی حکایت می کند. فصل دهم بحث های نظری رویکرد پژوهش یا روش شناسی ابداعی او که خبرگی و نقد تربیتی نام دارد را پوشش می دهد. در فصل یازدهم که حدود یکصد صفحه از کتاب را شامل می شود خواننده با گزیده پنج نمونه از رساله های دکتری که زیر نظر او با استفاده از این رویکرد انجام شده است مواجه می شود. بالاخره در فصل دوازدهم ایزنر به نقد و ارزیابی یکی از پنج نمونه معرفی شده در فصل پیشین می پردازد تا به این ترتیب چرخه مباحث مربوط به پژوهش مبتنی بر رویکرد زیباشناسانه که البته رویکردی کیفی است را کامل کند.

فصل سیزدهم: با عنوان "جمع بندی برخی نکات اساسی" به جمع بندی مباحث کتاب و دلالت های نگاه زیباشناسانه برای تعلیم و تربیت و بویژه برنامه درسی اختصاص دارد. ایزنر در این فصل چندین گزاره کلیدی را مطرح و درباره هریک به استناد بحث هایی که در فصول مختلف انجام شده توضیح مختصری ارائه می کند. این فصل را می توان بیانیه کاملی از مطالبات نگاه زیباشناسانه دانست.

جمع بندی

در پایان و در مقام جمع بندی می توان گفت نگاه زیباشناسانه مورد تاکید در این اثر یعنی نگاه نرم و منعطف به دانش و کنش تعلیم و تربیتی، نگاهی از سر تصدیق ظرائف و پیچیدگی های فرآیند انسانی تربیت و در نتیجه بافت و موقعیت محور، نگاهی عمیقتر و دقیقتر به این عرصه کنش انسانی و در مجموع نگاه انسانی تر به پدیده های متعلق به حوزه برنامه درسی و تعلیم و تربیت. مجدداً بر این باور تاکید می کنم که دانش آموختگان رشته مطالعات برنامه درسی، خواه این نگاه را قبول داشته باشند و با آن همراه و همدل باشند یا نباشند لازم است آن را بشناسند و شناخت از مسیر کتاب تصورات تربیتی فرجام خوبی را در پی خواهد داشت.

⁶ authentic

Eisner, E. W. (1971). *Confronting curriculum reform*. Boston: Little, Brown.

Eisner, E. W. (1972). *Educating artistic vision*. New York: Macmillan.

Eisner, E. W. (1985a). *The art of educational evaluation: A personal view*. London: Falmer.

Eisner, E. W. (Ed.). (1985b). *Learning and teaching the ways of knowing: Eighty-fourth yearbook of the National Society for the Study of Education*. Chicago: University of Chicago Press.

Eisner, E. W. (1988). *The role of discipline-based art education in American schools*. Los Angeles, CA: Paul Getty Trust.

Eisner, E. W. (1991). *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. New York: Macmillan.

Eisner, E. W. (1994). *Cognition and curriculum reconsidered (2nd Ed.)*. New York: Teachers College Press.

Eisner, E. W. (1998a). *The enlightened eye: Qualitative inquiry and the enhancement of educational practice*. Upper Saddle River, NJ: Merrill.

Eisner, E. W. (1998b). *The kind of schools we need: Personal essays*. Portsmouth, NH: Heinemann. Eisner, E. W. (2002a). *The arts and the creation of mind*. New Haven, CT: Yale University Press.

Eisner, E. W., & Day, M. (Eds.). (2004). *the handbook on research and policy in art education*. Mahwah, NJ: National Art Education Association.

Eisner, E.W., & Ecker, D.W. (Eds.). (1966). *Readings in art education*. Waltham, MA: Blaisdell.

Eisner, E. W., & Peshkin, A. (Eds.). (1990). *Qualitative inquiry in education: The continuing debate*. New York: Teachers College Press.

Eisner, E.W., & Powell, K. (2002). Art in science? *Curriculum Inquiry*, 32(2), 131–159. Eisner, E. W., & Vallance, E. (Eds.). (1974). *Conflicting conceptions of curriculum*. Berkeley, CA: McCutchan

سایر منابع قابل مطالعه

Rita Irwin and Karen Reynolds. *The Educational Imagination Revisited. Eisner, Elliot W., 1979. The educational imagination: On the design and evaluation of school programs*. New York: Macmillan. *Curriculum Inquiry* 40:1 (2009)

Judson, G. & Egan, K. (2012). Elliot Eisner's imagination and learning. *Journal of Curriculum and Pedagogy*. 9 (1), 38-41.

Eisner, E. W. (1981). The author responds [to book reviews of “The Educational Imagination” by Elliot W. Eisner. New York: Macmillan (1979)]. *The Journal of Aesthetic Education*, 15(1), 120–124.

